

Hildes beloning

Marie Lamballe bij Boekerij:

Hildes droom
Hildes beproeving
Hildes geluk
Hildes beloning

Marie
LAMBALLE

HILDES
BELONING

Een geliefd café.
Een akelig gerucht.
Een familie in zwaar weer.

Vertaald uit het Duits door Hilke Makkink

ISBN 978-90-492-0276-7

ISBN 978-94-023-2281-1 (e-book)

ISBN 978-90-528-6693-2 (audio)

ISBN 302

Oorspronkelijke titel: *Café Engel: Ein Frischer Wind*

Vertaling: Hilke Makkink

Omslagontwerp en -beeld: Bürosüd

Zetwerk: ZetSpiegel, Best

De vertaling van het vers uit *Macbeth* op pag. 300 is van vertaler Jules Grandgagnage.

Het citaat uit *De tovenaarsleerling* van Goethe op pag. 412 is vertaald door Maarten Elzinga.

Het citaat op pag. 416 is afkomstig uit *Willem Tell* van Friedrich Schiller, vertaald door A. Doijer Tz.

© 2023 Bastei Lübbe AG, Keulen

Deze uitgave kwam tot stand door bemiddeling van Internationaal Literatuur Bureau bv, Amsterdam

© 2024 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hilde

Wiesbaden, zomer 1961

Een zondag in augustus. Een broeierige hitte ligt als een onzichtbare stomp over de stad Wiesbaden. In de Wilhelmstraße rijden maar een paar auto's, de voetgangers lopen op het gemak, bij voorkeur aan de kant van de Warmer Damm, waar de dichte rijen platanen voor een aangename schaduw zorgen. De terrassen aan de andere kant hebben de markiezen ver naar beneden getrokken om hun gasten te beschermen tegen de zon en het stof. Ondanks de hitte zijn alle stoelen die middag bezet, de mensen genieten van koffie en gebak, drinken een verfrissende Bluna, Sinalco en ijskoude Coca-Cola of trakteren zichzelf op een ijsje met slagroom: waarbij ze de keuze hebben tussen vanille, chocolade of aardbeien. De dames dragen fleurige zomerjurken, de heren overhemden met korte mouwen onder hun jasje. Waarbij het jasje ondanks de hitte niet wordt uitgetrokken – met korte mouwen loop je niet door de Wilhelmstraße, dat hoort gewoon niet.

Café Engel houdt nog altijd moedig stand tussen de overal in de stad uit de grond schietende nieuwe cafés en tearooms. Vooral het naastgelegen Café Blum vormt een uitdaging: dat is drie keer zo groot, serveert tot laat in de avond verfijnde menu's op de eerste verdieping en er vinden ook dansavonden, bruiloftsfeesten en andere evenementen plaats. Maar Café Engel onderscheidt zich met zijn voortreffelijke taarten, de uitstekende koffie en de gezellige sfeer. De kleine maar lekkere gerechten vinden 's middags gretig aftrek bij de zangers en acteurs van het Staatstheater. Omdat ze na de voorstelling nog even samen met hun

collega's iets willen eten, onder het genot van een fles Engelströppchen. De riesling, afkomstig van de wijnberg van meneer Perrier, de echtgenoot van de bazin, is volgens iedereen een aanrader.

Alleen de stamgasten weten dat deze zondag een bijzondere dag is voor de familie Koch. Vader Heinz Koch zit aan de stamtafel, vlak naast de taartvitrine, drinkt zijn koffie en babbelt met de vriendelijke gasten die in groten getale bij hem komen zitten en zelfs bosjes bloemen en kleine cadeautjes bij zich hebben. Hilde heeft met een vooruitziende blik alle vazen van de familie al in het zijvertrek neergezet en ook haar schoonzus Swetlana, die vandaag samen met Luisa in de bediening staat, heeft een paar vaasjes meegenomen.

‘Wat een lelijke potten,’ zegt moeder Else hoofdschuddend, als ze met Hilde alleen is.

Hilde vindt het gemopper van haar moeder ongepast en haalt haar schouders op. ‘Over smaak valt niet te twisten, mama.’

Moeder Else trekt misprijzend haar wenkbrauwen op en pakt twee van de vazen om die alvast met water te vullen.

Hilde wordt nu ongeduldig. ‘Wat loopt u hier eigenlijk de hele tijd rond, mama?’ zegt ze geïrriteerd. ‘Op een dag als vandaag zou u naast papa aan de stamtafel moeten zitten. De mensen vragen al naar u.’

‘Lieve hemel,’ zegt moeder Else defensief. ‘Me daar een beetje laten bewieroken, zeker – dat is echt niets voor mij. Bovendien, waarom al die heisa? Het is toch iets heel normaal?’

‘Nou ja zeg, mama!’ zegt Hilde verontwaardigd. ‘Terwijl we zo ons best doen om deze dag zo mooi mogelijk te maken voor u beiden. Vindt u het dan helemaal niet leuk?’

‘Ach, Hildetje...’ roept Elise bedrukt. ‘Zo bedoelde ik het toch niet. Natuurlijk vind ik het leuk.’

Ze streelt Hilde even over haar wang, dan gaat ze er, ondanks de berisping van haar dochter, met de twee vazen vandoor. Vier boeketten en meerdere potplanten decoreren het zijvertrek al en het ziet er naar uit dat het daar niet bij gaat blijven.

Hilde slaakt een geërgerde zucht. Wat is er toch met mama, de laatste tijd? Ze is de hele tijd chagrijnig, moppert op iedereen, kan niet stilzitten en moet overal haar neus insteken. Terwijl ze eindelijk zou kunnen uitrusten van al het harde werken en de zorgen om het café aan

de jongere generatie zou kunnen overlaten. Alles is goed geregeld – mama kan met een gerust hart achteroverleunen en genieten van haar oude dag. Papa doet dat al jaren, en hem bevalt het duidelijk goed.

Maar nee, vanochtend vroeg begon het alweer. In een opperbest humeur was papa in het café verschenen voor zijn ontbijt, in zijn beste pak met zijden stropdas, die hij voor zijn laatste verjaardag van Julia gekregen heeft. Omdat mama alweer in de keuken stond, waar ze eigenlijk niets meer te zoeken heeft, moest hij even op haar wachten. Maar toen ze ten slotte verscheen, was hij met een liefdevolle glimlach en gespreide armen op haar afgelopen.

‘Mijn lieve, beste Else!’ was hij vrolijk begonnen. ‘Vandaag is onze trouwdag. Veertig jaar volmaakt geluk!’

Waarop mama haar mond vertrokken had en gezegd had: ‘Nou ja...’

Papa’s glimlach was meteen verdwenen.

‘Wat bedoel je met “nou ja”, lieverd?’

‘Precies wat ik zeg, Heinz. Ja, het waren mooie jaren, maar...’

‘Voor mij waren het alléén maar mooie jaren, Else. Het ene nog mooier dan het andere. En daarvoor wil ik je vandaag bedanken, schat van me!’

Hij had mama in zijn armen genomen en op beide wangen gekust. Dat had ze nog net toegelaten. Maar toen hij ook nog eens geprobeerd had om haar ter ere van hun veertigjarige huwelijk op de mond te kussen, had ze haar hoofd afgewend en gezegd: ‘Mijn hemel, Heinz, laat dat! De mensen op straat kunnen ons zien!’

Toen had papa haar losgelaten en was hij hoofdschuddend op zijn plekje gaan zitten. Helemaal ontdaan was hij geweest; het had Hildes hart gebroken.

‘Wat geeft dat nou, mama?’ had ze gezegd. ‘U bent toch getrouwd.’

‘Bemoei je er niet mee, Hilde!’

Omdat op dat moment Swetlana en Luisa door de draaideur het café binnengekomen waren, was de discussie daarbij gebleven. De twee vrouwen hadden zich meteen op het feestelijke echtpaar gestort, met omhelzingen en kusjes, Swetlana had een duur parfum voor mama en een nieuwe zijden stropdas voor papa gekocht, Luisa had een mandje met vers geplukte aardbeien uit de tuin en een zelf geplukte bos bloemen bij zich. En ze had aangekondigd dat er vanavond ter ere van het heugelijke feit een muzikale verrassing zou zijn. Dat had mama ont-

roerd, ze had hen hartelijk bedankt en had meteen van de aardbeien gesnoept.

‘Ach, zo’n tuin is toch wel heerlijk,’ had ze verzucht. ‘Groente en fruit smaken nou eenmaal het lekkerst als ze vers van het land komen, nietwaar? Wat een verrukkelijke aardbeien, Luisa!’

‘Ja, u hebt gelijk, tante Else,’ had Luisa glimlachend geantwoord. ‘We zijn ook heel erg blij dat we een tuin hebben.’

Over het vele werk dat zo’n tuin met zich meebrengt zegt ze niets. Hilde maakt zich wel eens zorgen om Luisa, die vaak afgemat en met kloven in haar handen in Café Engel verschijnt. De arme vrouw lijkt volledig overbelast en wordt daarnaast ook nog eens geplaagd door allerlei zorgen. Maar als Hilde vraagt hoe het gaat, zegt Luisa altijd: ‘Tja, de kinderen zijn gezond en Fritz gaat helemaal op in zijn muziek. En daar gaat het om, toch?’

Nadat Swetlana en Luisa zich met behulp van kanten schortjes en kapes in serveersters getransformeerd hebben, gaat het er tot Hildes opluchting aan de stamtafel weer vredig aan toe. Papa heeft zijn koffie gedronken en genoten van de versgebakken zondagsbroodjes die bakker Richy weer eens precies op tijd tevoorschijn getoverd heeft. Mama heeft wat van de goede frambozenjam gepakt, die ook afkomstig is uit Luisa’s tuin. Maar gesproken wordt er weinig; papa maakt af en toe een vriendelijke opmerking, die mama dan met een welwillend knikje beantwoordt.

Tegen tien, als buiten de eerste gasten al bediend zijn, komt Sofia Künzel vanuit haar zolderappartement naar beneden om het paar te feliciteren en een ontbijtje te eten. Künzel woont al sinds jaar en dag boven in het huis. Vroeger was ze operazangeres in het Staatstheater, inmiddels loopt ze tegen de zeventig, maar ze geeft nog altijd pianolessen aan het conservatorium, waar alle leerlingen gek op haar zijn. Ook haar voorliefde voor opvallende kleding en felle kleuren heeft ze nog niet opgegeven. Vandaag verschijnt ze met een paarse doek, die ze als een tulband om haar hoofd geknoopt heeft, een wijnrode jurk en groene sandalen.

‘Veertig jaar!’ roept ze door het café, zodat het tot op straat te horen is. ‘En nog altijd in liefde en harmonie! Petje af, hoor. Zelf hield ik het maar drie jaar vol, waarna ik die vent de bons gegeven heb!’

Het lukt Künzel om zelfs mama aan het lachen te krijgen. Ze kennen elkaar dan ook al jaren, hebben de zware oorlogstijd met elkaar meegeemaakt en elkaar altijd gesteund. Ze praten over die lieve Addi, die iedereen nog steeds in het hart draagt, over de stoofpotten die mama Else voor iedereen kookte van de schaarse levensmiddelen en over de tijd waarin Künzel pianospeelde in de Ami-bar en zo af en toe wat lekkere conserven mee kon nemen. Hilde is opgelucht, dit gaat al een stuk beter. Er volgt een opgewekt nostalgisch gesprek, mama kletst ijverig mee, papa vertelt zijn lievelingsanekdotes. Als dan ten slotte ook nog Frank en Andi, Hildes tweeling, in hun zondagse pakken verschijnen en hun grootouders braaf feliciteren met hun trouwdag, lijkt de stemming perfect. Het is de bengels zowaar gelukt om enigszins bijtijds uit bed te komen en de door Hilde klaargelegde kleren aan te trekken – niet echt een vanzelfsprekendheid voor twee vijftienjarigen. Natuurlijk zijn opa en oma helemaal ontroerd – ze zijn sowieso gek op hun kleinzoons, die zich allerlei streken en brutaliteiten kunnen veroorloven waarvoor Hilde en haar broers destijds een flinke oorvijg gekregen zouden hebben. Frank verkondigt dan ook volledig onschuldig dat ze met vrienden een fietstocht gaan maken en dus meteen moeten vertrekken.

‘Uitgerekend vandaag, op de trouwdag van opa en oma!’

‘Oma zei dat ze het niet erg vindt,’ beweert Frank, die meestal het woord voert. ‘En vanavond voor de grote party zijn we er immers weer.’

Altijd weer die Engelse woorden. Party! Laatst zei hij zelfs ‘All right, mama’ tegen haar.

‘Hebben jullie eigenlijk wel ontbeten?’ vraagt Hilde haar zoons.

‘Natuurlijk, mama.’

Toen de twee kleiner waren maakte Hilde ’s ochtends altijd hun ontbijt klaar, terwijl moeder Else al beneden in het café aan het werk was. Maar inmiddels zijn de knapen zelfstandig, pakken uit de koelkast wat ze nodig hebben en komen op schooldagen alleen nog voor de ‘eindcontrole’ naar beneden, waarbij Hilde kijkt of ze fatsoenlijk aangekleed zijn en of ze het de avond ervoor ingepakte brood bij zich hebben.

‘Hebben jullie de melk weer terug in de koelkast gezet?’ vraagt ze.

Frank knikt ijverig, Andi kijkt bedenkelijk. Aha!

‘Ga dan nog maar snel even terug naar boven om het te controleren!’

‘O, man!’

Nadat de kleinzoons verdwenen zijn is het ook uit met mama’s geduld. Ze loopt naar de keuken om, zoals ze zelf zegt, te kijken of de slagroom gisteren wel geleverd is. Daarna moet ze zich om de boeketten bekommeren en de nieuw aangeschafte theelepeltjes met het ingegraveerde ‘Café Engel’ klaarleggen. Als koorrepetitor Alois Gimpel met Sigmar Kummer van het *Wiesbadener Tagblatt* het café betreedt heeft mama plotseling vreselijke haast, omdat ze blijkbaar vergeten is om boven in het appartement haar druppels te nemen.

‘Mama, meneer Kummer wil iets over jullie schrijven voor de krant!’ fluistert Hilde haar snel toe.

‘Nou en?’ sist Else terug. ‘Papa wil hem vast wel uitgebreid te woord staan, daar hoef ik niet bij te zitten. Ik moet nu mijn druppels nemen, ik ben helemaal duizelig van dit hele circus.’

Dat een dergelijk krantenartikel ook een goede reclame voor het café is, lijkt mama niet te interesseren.

‘Maar kom dan meteen weer naar beneden alstublieft, mama. Meneer Kummer heeft zijn camera bij zich, hij wil vast ook een foto van papa en u maken.’

‘Geweldig! De twee jubilarissen, respectabel vergrijsd en afgeserveerd,’ moppert moeder Else en ze ontsnapt naar het trappenhuis.

Hilde staat verbijsterd bij de keukendeur – Swetlana, die net met een fles wijn en twee glazen naar buiten komt, botst bijna tegen haar op. Wat zei mama daar nou? Afgeserveerd? Hoe komt ze daar nou bij? Niet te geloven! Dan doe je je uiterste best om de trouwdag van je ouders zo mooi mogelijk te maken, je koopt een duur cadeau, licht de pers in en organiseert een groot familiefeest. En dan dit! Afgeserveerd! Geen spootje dankbaarheid voor het feit dat ze zich een slag in de rondte werkt om haar ouders een rustige oude dag te gunnen. Hilde voelt zich woedend worden. Wat een koppig egoïsme! Seniele eigenzinnigheid, dat moet het zijn. Mama begint een beetje raar te doen. Als ze nou maar niet dit mooie feest verpest. Vooral voor papa zou het zonde zijn, die heeft zich zo op deze dag verheugd.

Buiten onder de markies zit nu een herengezelschap, de mannen die na de kerkdienst nog even wat komen drinken, nu hun echtgenotes met de kinderen snel naar huis gegaan zijn om de zondagse maaltijd

voor te bereiden. Hilde denkt aan haar Jean-Jacques, die beloofd heeft om zijn wijnbar bij Eltville tegen de middag aan zijn personeel over te laten, zodat hij in Café Engel de trouwdag van zijn schoonouders kan vieren. Hij zou ook een paar kratten wijn meenemen, maar zijn rammelende Goélette is nog niet opgedoken. Binnen aan de stamtafel gaat het er gezellig aan toe. Papa en Sigmar Kummer van het *Tagblatt* zijn geanimeerd met elkaar in gesprek, Künzel is erbij komen zitten en ook Jenny Adler, de voormalige soubrette van het theater, weet de nodige anekdotes te vertellen. Waar blijft mama nou? Hoelang heeft die nodig om haar druppels in te nemen? Daar is ook al cantor Firnhaber met een enorm boeket bloemen, dat hij per se aan de 'hooggeëerde beste mevrouw Koch' wil overhandigen, omdat je bloemen immers aan de dame en niet aan de heer geeft.

'Kom erbij zitten, beste vriend,' nodigt papa hem uit. 'Mijn Else is weer eens druk, maar ze is er zo weer.'

Luisa schenkt wijn in en Hilde serveert de door haar klaargemaakte plakjes brood met ham, ei en augurkjes, die gretig aftrek vinden. Uiteindelijk verschijnt ook mama weer, de haren mooi gekruld en in een nieuw zomerpakje. Aha – ze wilde er goed uitzien op de foto. Ze neemt zowaar welwillend het boeket in ontvangst en als Sigmar Kummer het jubilerende echtpaar vraagt om voor de draaideur te gaan staan voor een foto, trekt ze snel haar blouse recht en bevochtigt ze met haar tong even haar lippen, voordat ze een krantenglimlach opzet. Niet te geloven, wat een toneelspeelster!

Rond de middag wordt het leeg op het terras. De heren wandelen goedgemutst naar huis, waar de tafel gedekt is en het zondagse braadstuk lokt. Uit eten gaan doet men zelden, met kinderen is zoiets nou eenmaal duur en dus wordt het geld liever opgespaard voor nieuwe aankopen. Het 'wirtschaftswunder' maakt het mogelijk; in de huizen staan televisies, radio's en platenspelers, de huisvrouw droomt van een wasmachine met geïntegreerde centrifuge en een moderne stofzuiger, maar op de eerste plaats komt natuurlijk de auto. Het verkeer in Wiesbaden is razendsnel toegenomen; overal staan rijen geparkeerde auto's langs de weg. Helaas ook in de Wilhelmstraße voor de cafés, waar ze de gasten de blik op het theater en het park ontnemen.

Hilde zit op hete kolen. Waar blijft Jean-Jacques toch? De grote ver-

rassing voor haar ouders moet worden voorbereid, die zou hij voor zijn rekening nemen.

Wel ziet ze daar al haar broer August, Swetlana's echtgenoot, die de ochtend waarschijnlijk weer doorgebracht heeft op kantoor, om wat zaken weg te werken die gedurende de week zijn blijven liggen. Een omhelzing, een felicitatie – haar ouders zijn blij, mama is goedgemutst. Mooi. Hilde kijkt snel even in de keuken of daar ook alles op rolletjes loopt. De onvermoeibare Richy is al bezig met de hapjes voor de avond, Luisa helpt hem en Swetlana warmt de meegebrachte goulashsoep op.

'Ik heb lekkere soep gemaakt, omdat we vanmiddag tenslotte ook al wat moeten eten,' zegt ze.

'Ach, Swetlana!' zegt Hilde en ze omhelst haar schoonzus. 'Wat zouden we toch zonder jouw kookkunsten moeten! Wanneer kun je bij ons beginnen?'

'Gisteren,' lacht Swetlana. 'Ik zou graag koken voor de gasten van Café Engel. Maar je weet dat August dat niet wil. Ik mag alleen koken voor hem en voor Sina. Zo is hij nu eenmaal.'

Natuurlijk. Meneer de advocaat en notaris wil ook al niet meer dat zijn echtgenote in Café Engel de mensen bedient, omdat hij dat pijnlijk vindt naar zijn cliënten toe. Terwijl hij het toch zelf was die Swetlana jaren geleden aan het baantje van serveerster geholpen heeft. Gelukkig is Swetlana gek op haar werk.

'Bedenk dat het familie is, August,' heeft ze tegen hem gezegd. 'Ik doe het niet voor het geld, maar omdat ik je ouders en je zus moet helpen.'

Tegen tweeën arriveert ook Fritz Bogner, Luisa's man, met drie kleine meisjes in zijn kielzog. De zevenjarige Petra, het wonderkind, draagt een vioolkoffer op haar rug, haar negenjarige zus Marion zeult de muziektas en achteraan loopt Sina, de eveneens negenjarige dochter van August en Swetlana, met hun hondje Laika.

'Sluit die snaaiende ragebol alsjeblieft meteen boven op in ons appartement!' roept Hilde hun tegemoet.

Laika is net een stofzuiger, ze kruipt onder alle tafels, op zoek naar gevallen koekkrumels, en wist tot Richy's ontzetting zelfs een keer tot in de keuken door te dringen. De drie meisjes lopen met de keffende Laika de trap op, terwijl Fritz het jubilerende echtpaar beleefd felici-

teert en zich dan met instrumenten en muziekstandaards in het zijvertrek installeert.

‘Zal er ook pers aanwezig zijn?’ vraagt hij Hilde bij de deur, terwijl hij met zijn zakdoek zijn dikke bril schoonwrijft.

‘Gerda Weiler zou komen.’

‘Heel goed!’

Fritz Bogner zelf is de bescheidenheid zelve. Maar als hij zijn getalenteerde dochter kan presenteren, zet hij alles op alles. Als even later de cellist Benno Olbricht, een collega uit het Wiesbadener theaterorkest, met zijn instrument arriveert wordt Petra naar het zijvertrek geroepen om samen met Benno te repeteren voor vanavond.

‘Dit is makkelijk,’ zegt ze en ze werpt haar rode vlechten naar achteren. ‘Dit kan ik slapend spelen.’

Ondertussen arriveren de eerste koffie-met-taartgasten en de stoelen buiten onder de markies vullen zich weer. Hilde roept Luisa naar de taartenvitrine en helpt zelf in de bediening. Papa heeft zich teruggetrokken voor een middagslaapje, in zijn plaats is broer Wilhelm naast mama aan de stamtafel komen zitten, waar hij het gezelschap op charmante en humoristische wijze onderhoudt. Heel goed – mama is opgewekt en lacht met de anderen mee. Hildes jongere broer is acteur van beroep en sinds twee jaar getrouwd met zijn collega Karin, die al een dochtertje had. Helaas is ook Karins moeder bij hen ingetrokken, een op z’n zachtst gezegd moeilijke vrouw, die het prille huwelijk geen goeddoet. Hilde zou die vrouw echt nooit om zich heen willen hebben, maar Willi moet natuurlijk zelf weten wat hij doet.

Eindelijk komt Jean-Jacques’ Goélette in zicht, op het gemak sukkelt hij de Wilhelmstraße in, om naast een voor Café Engel geparkeerde Mercedes te stoppen.

‘Help even mee, Willi!’ roept ze haar broer toe, als Jean-Jacques de wijnkratten begint uit te laden.

‘Als ik geweten had dat ik als pakezel zou worden ingezet, dan had ik mijn werkkleding aangetrokken,’ grapt Willi en hij trekt zijn jasje uit.

‘Pas op je rug, Willi!’ maant mama bezorgd, om er vervolgens aan toe te voegen dat Jean-Jacques de wijn ook best gisteren al had kunnen leveren.

Tot groot vermaak van de zondags geklede gasten slepen de beide

mannen de kratten ongegeneerd door de draaideur het café in, om hun last vervolgens naar de koele kelder te dragen.

‘Zondagswerk is duivelswerk!’ roept een gast spottend naar Wilhelm.

‘Maar het verdient wel dubbel!’ antwoordt die hijgend.

Hij heeft de lachers op zijn hand, daar is hij goed in, met dat talent verdient hij zijn geld. Hoewel hij op het moment alleen maar optreedt in het cabaret, van een gehoopt contract bij het Staatstheater is het helaas niet gekomen. Zijn vrouw Karin is daarentegen succesvol in de filmbusiness; ze was al te zien in twee televisiefilms en zit momenteel voor opnamen in Hamburg.

‘Daar ben je eindelijk,’ fluistert Hilde haar echtgenoot toe. ‘Papa ligt boven te slapen, jullie moeten zachtjes doen. Neem Willi maar mee, die kan hem in geval van nood afleiden.’

Jean-Jacques laat zich niet ophitsen. Hij is gebruind van het werk op de wijnberg, zijn zwarte krullen hebben hoognodig een knipbeurt nodig, zijn donkere ogen glinsteren energiek. Hij ziet er goed uit, die man van haar, en dat weet hij maar al te goed.

‘Wat is dat nou voor begroeting, mon chou?’ lacht hij en hij kust haar op haar wang. ‘Laat me eerst maman eens feliciteren.’

Hij loopt naar de stamtafel, slaat zijn armen om moeder Else heen en geeft haar meerdere kusjes, ook August wordt omhelsd en nu hij toch bezig is gaat Jean-Jacques meteen maar verder met Sofia Künzel, cantor Firnhaber en Jenny Adler. Nee, hij kan er niet bij komen zitten – hij heeft nog een ‘surprise’ voor papa en maman, die hij nu moet voorbereiden.

‘O, god,’ zegt mama argwanend. ‘Denk er alsjeblieft aan dat we niet gesloten zijn, Jean-Jacques.’

Dat was mama’s voorwaarde voor de viering: ook als er een familiefeest is, worden buiten aan de tafels de mensen nog steeds bediend. Waarbij veel van de stamgasten in de loop der jaren heen al zo’n innige band gekregen hebben met de familie Koch dat ze het samen met hen zullen vieren.

Vanuit het zijvertrek klinken vioolklanken, begeleid door Olbrichts cello. Ze spelen trio’s van Bach en Brahms. Hopelijk is het programma niet te lang, denkt Hilde bezorgd – mama houdt eigenlijk meer van wat lichters. Papa komt wat dat betreft meer aan zijn trekken, die is een

groot liefhebber van klassieke muziek. Willi zal ook iets willen voordragen en de kleine Sina zal wel weer een gedicht geschreven hebben. En dan willen ze ook nog oude foto's bekijken en papa zal wel weer een toespraak willen houden... O jee, waar heb ik het briefje met mijn speech gelaten? Boven in de slaapkamer natuurlijk. Als Künzel achter de piano gaat zitten, dan kan er misschien zelfs nog gedanst worden. Dat zou mama leuk vinden.

Jean-Jacques loopt rond in de keuken, omdat Richy de gereedchapskist niet op zijn plek heeft teruggezet. Hilde vangt een korte, onvriendelijke woordenwisseling op die eindigt met een gebromde Franse vloek. Jean-Jacques kan de brave kleine bakker uit Leipzig niet uitstaan. Zelfs nadat het hem duidelijk geworden is dat Richy echt geen oogje op zijn Hilde heeft, is hun verhouding er nog niet beter op geworden.

'Où sont les garçons?' vraagt hij Hilde in het voorbijgaan.

'Fietsen.'

'Encore? Alweer? Dat gaat zo niet langer,' moppert hij en hij verdwijnt in het trappenhuis. Daar botst hij bijna op papa, die zijn slaapje beëindigd heeft en nu vol energie en goedgehumeurd weer op weg is naar de stamtafel. Opnieuw een hartelijke omhelzing, schouderklopjes en kusjes à la française.

Hilde is opgelucht – nu papa weer beneden is, kan Jean-Jacques boven in het appartement zijn gang gaan.

Twintig stukken taart, achttien kleine ijscoupees en talloze kopjes koffie verder verschijnt haar echtgenoot bezweet en voldaan weer in het café. 'C'est fait! Werkt parfaitement, ma colombe.'

'Het was wel een heel gedoe,' knort Wilhelm, die zijn vinger verwond heeft.

'Fantastisch!' zegt Hilde blij. 'Willi, jij gaat nu naar papa en mama om te zeggen dat hun boven een verrassing wacht.'

Het duurt even voordat papa zich kan losrukken van het geanimeerde gesprek met de dames Alma Knauss en Ida Lenhard.

'In ons appartement?' zegt mama fronsend. 'Hopelijk hebben jullie er geen bende van gemaakt!'

Kan ze dan nooit, zelfs niet voor één keer, ophouden met dat gemopper, denkt Hilde. Maar Jean-Jacques trekt zich niets aan van mama's

twijfel, hij biedt haar galant zijn hand en zegt grijnzend: ‘We hebben alleen maar de meubels kort en klein geslagen, de gordijnen eraf gerukt en het behang vernield, maman. Verder is alles bien rangé.’

‘Ach, jij ook altijd met je grapjes, Jean-Jacques!’

Met zijn zessen lopen ze naar boven. Hilde voorop, dan mama en papa, gevolgd door Willi en Jean-Jacques. In de woonkamer op het dressoir staat de grote verrassing, het dure cadeau waaraan ze allemaal bijgedragen hebben. Een televisietoestel.

‘O mijn god!’ zegt mama. ‘Wat moeten we daar nou mee?’

Het klinkt verre van enthousiast. Eerder kritisch. Afwijzend. Hoe kun je voor zoiets overbodigs zo veel geld uitgeven! Hilde is bijna in tranen, Willi kijkt teleurgesteld en August werpt Hilde een blik toe die zegt: ‘Ik wist het!’

Alleen Jean-Jacques laat niets merken. Hij begeleidt mama naar de bank, schuift papa’s stoel aan en verkondigt dat de voorstelling begint. Hij heeft het geweldige cadeau tenslotte net samen met Willi vanuit Hildes appartement naar de woonkamer van zijn schoonouders gesleept en het aangesloten op de antenne boven op het dak. Die hebben ze daar een jaar eerder al laten installeren, aangezien Richy en Künzel ook een televisie hebben. Het antennesnoer naar het ouderlijke appartement bungelt voorlopig nog langs het huis naar beneden, waar het via het raam de woonkamer binnenkomt. Dat alles nog fatsoenlijk moet worden aangesloten en er een gat door de muur geboord zal moeten worden, verzwijgen ze nog maar even.

Jean-Jacques draait aan de knop aan de rechterkant van het apparaat – er gebeurt nog niets. Dan begint het te flikkeren op het grijze scherm, grillige lijnen dansen op en neer, voegen zich dan tot één beeld. Zwart-wit-grijs. Ze zien een heer in pak, keurig gekapt, gedistingeerd. Hij spreekt. Nu horen ze ook geluid, dat aanzwelt totdat ze de woorden kunnen verstaan. Jean-Jacques draait aan de linkerknop en het geluid wordt nog wat harder.

‘Het nieuws,’ zegt August. ‘Is het al acht uur? Mijn hemel, wat vliegt de tijd vandaag!’

August en Swetlana hebben al drie jaar een televisie, hij kent de programmering dus. Elke avond stipt om acht uur is er een nieuwsuitzending.

‘Wees nou eens stil!’ klaagt mama. ‘Ik versta er niets van. Wat zei hij net?’

Aha! Hilde voelt een lichte opluchting. Mama lijkt zich in elk geval voor het nieuws te interesseren. Ze zien een foto. Nee, het is een film, hij beweegt. Mensen staan bij elkaar, kijken toe hoe anderen in de aarde hakken en spitten. Ook zien ze soldaten met geweren, die heen en weer lopen.

‘Sinds één uur vannacht ratelen aan de Berlijnse sectorgrens de drilboren.

Door de hele stad loopt prikkeldraad. Politieagenten houden de mensen in West-Berlijn met machinegeweren op afstand...’

‘Wat zijn ze aan het doen?’ vraagt papa geschokt.

‘Niet te geloven! Ze willen een muur bouwen,’ zegt Willi dof. ‘Dwars door de stad. Zodat niemand vanuit de oostelijke sector nog naar het westen kan.’

‘Incrédible! Wat een idioten!’ windt Jean-Jacques zich op.

Mama staart naar het matte scherm, waar nu de gedistingeerde spreker weer verschijnt.

‘Wat een onzin,’ zegt ze hoofdschuddend. ‘Dat zou toch wel in de krant gestaan hebben.’

‘Hoe dan, als ze er pas vannacht mee begonnen zijn?’ zegt Hilde.

‘Verschrikkelijk!’ kermt Willi. ‘Die arme Berlijners. Hele families worden zo uit elkaar gerukt, stel je dat eens voor!’

‘Dat zijn machinegeweren. Ik wil het niet zien, de oorlog is toch voorbij!’ roept mama uit. ‘Zet dat ding uit, Jean-Jacques!’

‘Maar maman...’

Moeder Else staat vastberaden op en draait aan de rechterknop van het apparaat. Het klikt. Het beeld op het matte scherm verdwijnt, dan is het toestel uit. Een bedrukt zwijgen vult de woonkamer.

Dan laat papa zich horen. ‘Maar, Else, ze bedoelden het toch goed!’

Mama kijkt vijandig naar het grijze scherm; dan bezint ze zich en wendt zich tot haar kinderen.

‘Heel lief dat jullie een cadeau voor onze trouwdag gekocht hebben,’ zegt ze. ‘Maar persoonlijk had ik liever een van die nieuwe wasmachines gehad.’

Luisa

Er wordt aangebeld. Luisa wist het zweet van haar voorhoofd en droogt snel haar handen af. Het is vreselijk heet in het washok, vanuit de ketel stijgt damp op. Fritz' witte hemden, het beddengoed en de handdoeken liggen in het borrelende sop.

‘Ik kom!’

Gelukkig, de loodgieter. Luisa kent hem al, omdat hij al vaker reparaties uitgevoerd heeft in huis. Deze keer is het echter meer dan dringend. In de badkamer ligt een grote plas water op de tegelvloer, waarschijnlijk is de waterleiding stuk.

‘Goedendag, meneer Bäumlner,’ zegt ze en ze strijkt een natte pluk haar van haar voorhoofd. ‘Wat fijn dat u zo snel kon komen.’

‘Als het dringend is, altijd,’ grijnst hij. ‘Boven in de badkamer dus? Ik zei vorige keer al dat u daar nog ellende krijgt. Goed, dan zullen we eens kijken...’

Hij weet de weg en met zijn gereedschapskist in de hand loopt hij de trap op. Onlangs nog heeft hij een nieuwe wc moeten installeren, omdat in de oude een barst zat. Ach ja, dit huis is een bodemloze put, er is altijd wel iets kapot. En helaas heeft haar Fritz, als het om klussen gaat, twee linkerhanden.

‘Aiaiai!’ hoort ze de man boven kreunen. ‘Waar komt dat vandaan?’

Luisa heeft allemaal poetslappen in de badkamer neergelegd, maar die hebben zich inmiddels alweer helemaal vol water gezogen en een

klein stroompje heeft zich al een weg onder de deur door naar het linoleum van de overloop gebaad.

‘Het komt hier onder de badkuip vandaan, meneer Bäumlner.’

‘Aha,’ zegt hij kundig. ‘Hebt u de hoofdkraan al dichtgedraaid?’

Nee, dat heeft ze niet. Ze heeft tenslotte ook water nodig in het was-hok en eerder was het nog maar een klein plasje.

Het lot neemt zijn loop. Terwijl Luisa met oude handdoeken de vloed probeert te stoppen verkondigt Bäumlner dat hij helaas de tegels boven het bad kapot zal moeten slaan om de kapotte waterleiding te vinden.

‘Als u een paar emmers hebt, dan kunt u het puin meteen naar beneden dragen, mevrouw Bogner...’

Het wordt een gebed zonder end. De kapotte waterleiding blijkt niet daar te zitten waar hij vermoedde, maar links van de badkuip in de muur. Bäumlner slaat de ene na de andere matgele tegel kapot, totdat hij uiteindelijk de juiste plek te pakken heeft.

‘Zo gaat dat nu eenmaal,’ zegt hij bedaard, terwijl Luisa de scherven en stukken cement uit de badkuip bij elkaar veegt. ‘Water zoekt zijn weg.’

De hoofdkraan wordt dichtgedraaid en de kapotte leiding gerepareerd. Waarbij hij Luisa vertelt dat de leidingen erg slecht zijn en er hier of daar waarschijnlijk nog wel vaker een gaatje zal ontstaan.

‘Maar daarvoor hebt u ons!’ klopt hij zichzelf op de borst. ‘Voorlopig is alles weer dicht. U kunt het allemaal opvullen met cement en de tegels er weer tegenaan zetten, mevrouw Bogner. Maar eerst goed laten drogen, zodat er geen schimmel ontstaat.’

De reparatie blijkt inderdaad succesvol, nadat hij de hoofdkraan weer opengedraaid heeft vloeit er geen druppeltje water meer uit het gerepareerde stuk. Tevreden pakt hij zijn gereedschap in, drinkt het aangeboden kopje koffie met melk en suiker en maakt zich weer op om te vertrekken.

‘De rekening komt per post. Een fijne dag nog, mevrouw Bogner.’

‘U ook, meneer Bäumlner... En nogmaals bedankt... Tot ziens.’

Waarom bedank ik hem eigenlijk, denkt ze wanneer hij buiten in zijn driewielige bestelbusje stapt. Hij zal weer een vette rekening sturen. En uitgerekend deze maand valt er voor Fritz vanwege de zomer-

vakantie maar weinig geld te verwachten voor zijn lessen aan het conservatorium. Waarom hebben we ook geen inboedelverzekering afgesloten? Die zouden we inmiddels, ondanks de hoge premie, allang terugverdiend hebben.

Een blik op de klok vertelt haar dat het al half elf is. Nu nog even snel de was in de ketel afmaken, de vlekken die er niet uit gegaan zijn met kernzeep bewerken en het wasgoed uitwringen en in de tobbe gooien, om het met helder water twee keer uit te spoelen. Daarna kan ze de bonte was alvast inweken in de ketel, het vuur eronder is inmiddels uitgebrand en de temperatuur is precies goed. Om één uur komen de meisjes met de bus uit school, dan moet het middageten klaar zijn. Luisa loopt naar de tuin om een bosje wortelen uit de grond te trekken, plukt een paar groene bonen en draagt de groenten naar binnen. Alles moet gewassen en geborsteld worden, daarna moet ze de aardappelen en de uien schillen. Er is nog wat spek over, dat kan ze samen met de uien aanbraden. Vandaag eten ze weer eens een stoofschotel met tuingroenten, voor vlees hebben ze tot het eind van de maand niet meer genoeg geld. Maar ze zal nog wel even snel een vanillepudding maken en die in een schaal met koud water zetten, zodat hij kan afkoelen. Die kunnen ze dan met frambozensaus als toetje eten.

Nee, ze hoeven zeker geen honger te lijden. De maaltijden zijn ruim voldoende, ze eten fatsoenlijke, zelf gekookte kost en in de winter hebben ze ingemaakte groente en fruit uit de tuin. Zondags trakteren ze zichzelf op een klein stukje vlees, door de week soms ook op braadworst, maar meestal koopt ze ingemaakt vlees, voor in de soep. Ze kunnen zich dan misschien geen grote aankopen veroorloven, laat staan een wasmachine of televisie, ze wonen wel in het groen, zien 's ochtends door het keukenraam de verre heuvels van de Taunus, en ze hebben een tuin. Die is ondertussen ook redelijk op orde, alleen voorin is het nog wat chaotisch, maar achter het huis hebben ze met veel moeite de wildernis weten te bedwingen en een moestuin aangelegd. Anderhalf jaar geleden nog had ze niet gedacht dat het ooit zou gaan lukken, zo veel wortels moesten er uitgegraven en zo veel troep moest er afgevoerd worden. Je had je amper omgedraaid of het onkruid schoot alweer uit de grond, en de oogst was ondanks al hun harde werk matig. Maar inmiddels hebben ze veel geleerd. Helaas komt het tuinwerk

vooral op haar neer, omdat Fritz vanwege zijn werk voorzichtig moet zijn met zijn handen. Petra probeert zich zo vaak ze kan te drukken voor het onkruid wieden, altijd met de smoes dat ze viool moet oefenen. Alleen de brave Marion helpt vrijwillig mee, maar Luisa wil de negenjarige niet te veel belasten, aangezien het kind sowieso al veel te serieus is en het moeilijk heeft op school, omdat ze wat langzamer leert dan haar medeleerlingen.

Als de meisjes vrolijk kletsend over het tuinpad aan komen lopen heeft Luisa de tafel in de keuken al gedekt en de fles met appelsap klaargezet. Opgewonden bestoken ze haar met hun schoolbelevissen.

‘Mama, ik heb alweer een vijf voor mijn dictee...’

‘In de bus zei een oude vrouw dat we te veel lawaai maakten. Snotapen noemde ze ons. Terwijl we heel braaf waren...’

‘Petra is haar haarspeld verloren...’

‘Ik wil graag kort haar, mama! Alsjeblieft, alsjeblieft! Zeg maar tegen papa dat ik luizen heb, dan mag ik mijn haar afknippen...’

Schooltassen in de gang zetten, broodtrommeltjes naar de keuken brengen. Petra heeft haar boterham met leverworst weer eens niet opgegeten.

‘Ik lust geen leverworst, mama. Dat weet u toch! Sina heeft altijd gekookte ham. En broodjes. Die worden ’s ochtends vroeg door de bakkersjongen geleverd. Waarom krijgen wij geen broodjes geleverd, mama?’

‘Was alsjeblieft jullie handen, voordat jullie aan tafel gaan.’

‘O, alweer een stoofschotel!’

‘Hoera! Vanillepudding!’

‘Mama, Sina wil vanmiddag komen met Laika.’

‘Eerst wordt het huiswerk gemaakt, Marion. En Petra moet viool oefenen.’

‘Eet papa niet mee?’

‘Hij geeft les op het conservatorium, dat weet je toch, Petra.’

‘Dan oefen ik later wel,’ beslist het meisje zelf. Luisa zucht. Fritz wil dat ze minstens twee tot drie uur per dag oefent, maar meestal heeft Petra er geen zin in.

Marion werkt het eten hongerig naar binnen, Petra lepelt bedachtzaam en schuift elk stukje ui dat ze kan ontdekken naar de rand van

haar bord. Ook het uitgebakken spek lust ze niet en de verzameling aan de rand van haar bord groeit. Luisa moppert, maar ten slotte schuift ze de afgedankte ingrediënten maar op haar eigen bord. Had Fritz meegegeten, dan was het weer een enorme toestand geworden. Hij is van mening dat je alles moet eten wat je voorgezet krijgt. Marion gehoorzaamt braaf, maar Petra blijft zich hardnekkig verzetten. Al twee keer heeft ze urenlang in de keuken achter haar boterham moeten zitten, omdat ze de honing die Fritz erop gesmeerd had niet lekker vond. Uiteindelijk werkte ze het brood met hangen en wurgen naar binnen, maar toch kan ze het mekkeren nog steeds niet laten. Fritz begrijpt het niet. Die is opgegroeid in een boerenfamilie, waar met harde hand opgevoed werd. Aan voorkeursbehandelingen, zoals Petra die wil, deden ze daar niet.

Na het eten wast Luisa af en Marion droogt. Petra heeft zich weer eens uit de voeten gemaakt, die is alweer naar haar kamer gelopen en speelt piano. Ze improviseert, speelt eigen composities of melodieën die ze ergens gehoord heeft en verzint er zelf een begeleiding bij. Is dat niet dat vreselijke 'Heisser Sand', dat je de laatste tijd zo vaak op de radio hoort? Een radio hebben ze intussen wel aangeschaft; Fritz stond erop, omdat daarop klassieke concerten uitgezonden worden. Wat speelt Petra toch makkelijk en bevlogen piano, terwijl ze helemaal geen les meer heeft, aangezien ze zich volledig aan haar viool moet wijden. Soms probeert ze een veel te moeilijk stuk, om het volgende moment weer vol plezier de 'Petersburger Schlittenfahrt' te spelen, die ze in razend tempo afraffelt, of ze verzint haar eigen muziek. Misschien komt het omdat ze hier zonder enige dwang of ambitie gewoon mag musice- ren?

Na de afwas stuurt Luisa Marion naar haar kleine kamer om haar huiswerk te maken. Ook Petra krijgt te horen dat ze nu eindelijk aan het werk moet. Hoewel het in de zomer drukkend warm is in de kinderkamers, omdat die vlak onder het dak liggen, is het nog te doen. Maar in de winter moet het huiswerk beneden aan de keukentafel gemaakt worden, omdat de kamers boven geen verwarming hebben.

Luisa heeft het gevoel op een dood punt aangekomen te zijn. Het liefst was ze even een half uurtje gaan zitten om uit te rusten. Maar ze moet de witte was uitspoelen en uitwringen, zodat ze hem op kan hangen. Met dit mooie weer kunnen de hemden en lakens vanavond al droog zijn.

Vooral het uitwringen van beddengoed is zwaar werk, haar handen worden er altijd helemaal dik en rood van. Had ze maar een elektrische centrifuge, zoals ze die in Café Engel al jaren gebruiken. Maar daarvoor hebben ze geen geld. Straks zal ze haar handen goed moeten insmeren, omdat de huid droog en schraal wordt van het wasmiddel. Morgen moet ze weer aan het werk in Café Engel, dan is Fritz 's middags thuis om voor de meisjes te zorgen. Bedienen in het café is een aangename afwisseling, ontspannend bijna na al dat zware huishoud- en tuinwerk. Ze komt ook weer eens onder de mensen, kan met Hilde en die aardige meneer Koch praten, kijken naar het doen en laten van de elite in de Wilhelmstraße en ze verdient er ook nog wat geld mee, dat ze goed kunnen gebruiken. Ach ja, eigenlijk had ze allang om een kleine loonsverhoging willen vragen maar ze vindt het een beetje pijnlijk, omdat de Kochs zulke lieve mensen zijn en omdat ze dan immers ook Swetlana meer zouden moeten gaan betalen. Terwijl die het geld helemaal niet nodig heeft; die werkt alleen maar in de bediening omdat ze zich anders zou vervelen.

Ze hangt net het laatste laken aan de lijn als ze een auto hoort. Swetlana rijdt tegenwoordig in een Opel Kadett, wit met een zwart dak, een ranke auto, waarop zelfs Hilde Koch – die zelf nog altijd haar vw-Kever heeft – een beetje jaloers is. Maar August Koch, die inmiddels ook notaris is, verdient veel geld en zorgt dat het Swetlana en de kleine Sina aan niets ontbreekt. Luisa gunt het haar vriendin van harte. Swetlana heeft het verdiend na haar zware tijd als Russische dwangarbeidster met haar buitenechtelijk zoontje Mischa. Maar dat Swetlana nu zo helemaal zorgeloos in luxe kan leven, terwijl Luisa en haar gezin elk dubbeltje drie keer om moeten draaien, is in haar ogen toch wel een beetje oneerlijk. Haar Fritz werkt tenslotte ook volle dagen, maar zijn salaris en het geld dat hij met de lessen aan het conservatorium verdient zijn amper genoeg om van te leven, omdat ze immers ook nog steeds de schulden voor het huis moeten afbetalen.

Sina heeft het tuinhek nog maar amper geopend of de ruwharige Laika stuift de tuin in, rent als een bezetene drie keer om de grote denboom in de voortuin en schiet dan onder de waslijn door, waarbij ze bijna een van de natte lakens naar beneden trekt.

‘Laika! Af! Kom hier. Hoor je me?’ roept Sina boos en ze rent achter de hond aan, wat helaas weinig indruk maakt op Laika. Noch Swetlana,

noch Sina is in staat om een hond op te voeren. Alleen als August thuis is gehoorzaamt Laika meteen.

Swetlana is zoals altijd bepakt met tassen en pakketjes en Luisa moet haar helpen om alles naar binnen te dragen.

‘Ach, je hebt grote was,’ zegt Swetlana. ‘Moet ik helpen ophangen? Kijk, ik heb gekocht een nieuwe mand voor wasknijpers. Die kun je aan waslijn hangen en gaat niet kapot, omdat van plastic is.’

Ze neemt altijd cadeaus mee. Luisa vindt het ongemakkelijk om altijd zo verwend te worden, aangezien ze immers niet hetzelfde voor haar kan doen. Maar Swetlana is onverbeterlijk, ze heeft een groot hart en wordt er enorm gelukkig van als ze iemand een plezier kan doen. Vol enthousiasme struint ze de warenhuizen Hertie en Karstadt af, ze geeft het geld makkelijk uit, koopt wat haar bevalt en bedenkt meteen aan wie ze al die prachtige, nieuwe en praktische dingen zou kunnen geven. Wat ze voor Luisa meeneemt is vaak overbodig, maar soms zit er iets tussen wat ze echt goed kan gebruiken. Vandaag pakt Swetlana vol trots een elektrisch strijkijzer uit, een nieuw product, dat bij Hertie door een jongeman gedemonstreerd werd.

‘Licht als veertje, Luisa. Je kunt hem zo neerzetten op kant, hij valt niet om en heeft geen onderzetter van dik metaal nodig. En hier kun je temperatuur instellen. Heel laag voor nylon hemden en fijn zijden ondergoed, middel voor katoen en niveau drie voor linnen. Is het niet geweldig? Ik heb ook een gekocht voor mevrouw Wegener, die mijn wasgoed strijkt.’

Met dit cadeau is Luisa daadwerkelijk blij, al vindt ze het ook wel wat pijnlijk, omdat het vast heel duur was. Maar haar oude strijkijzer is loodzwaar en het snoer is al een paar keer kapotgegaan.

Sina is intussen met Laika de trap op gelopen en ze horen de meisjes boven opgewonden met elkaar kletsen, waarbij Laika er steeds tussendoor keft.

‘Dit snapte ik niet, Sina... Kun jij me helpen?’

‘Ik moet nog drie van die stomme sommen maken...’

‘Geef dat potlood eens, dan doe ik het snel...’

Luisa laat Swetlana staan en loopt snel de gang in. ‘Er wordt hier niet overgeschreven!’ roept ze naar boven. ‘Petra en Marion maken hun huiswerk zelf!’